

П О Х І Д на українну

В яких три тижні після бою під Конюхами почали союзні війська загальний наступ. Він увінчався повним розгромом революційних армій Керенського. За кільканацять днів фронт XXV. корпусу дійшов до Збруча. В авангарді 55-ої дивізії йшли останки У. С. С. разом з двома сотнями німецької кінноти зі славного полку гузарів смерті „Totenkopfhusaren“.

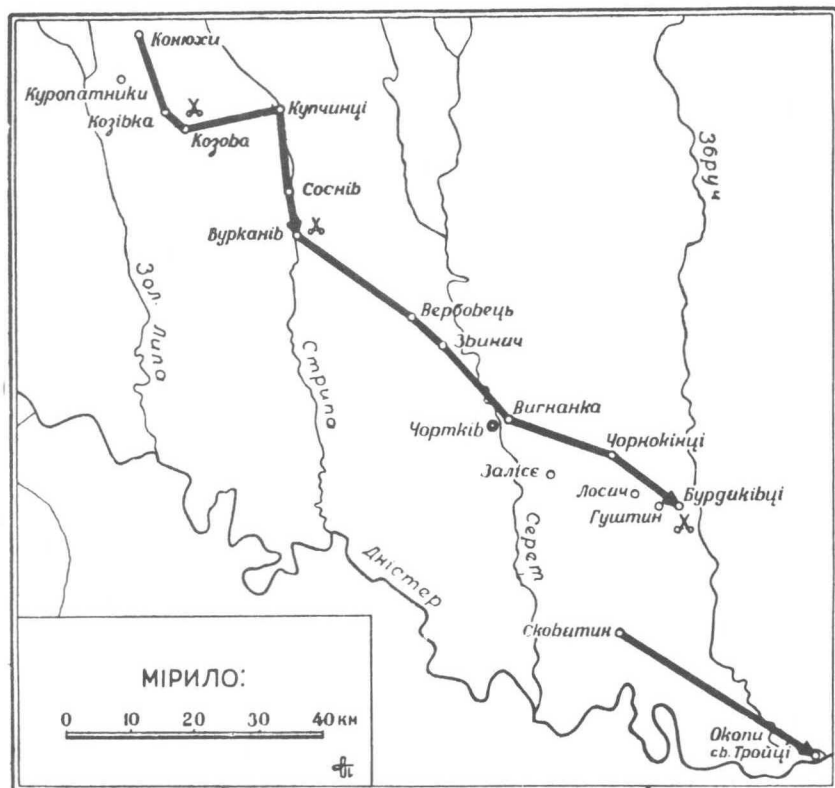
У. С. С. мали тоді ще около 600 стрільців та

24 старшин. Боевий склад У. С. С. був такий: 3 сотні піхоти під командою пор. Бужора (Гуцульська Сотня), чет. д-ра Сіяка (технічна сотня) і хор. Клима; будівельна сотня під командою чет. Цяпки та відділ скорострілів з хор. Квасом, відділ мінометів з хор. Никифоряком та одна чета телефонічна. Обозами проводив чет. д-р Цьокан. Санітарною службою У. С. С. завідував д-р В. Щуровський зі сан. чет. Л. Перфецьким. Командантом тих останків У. С. С. був у часі походу до Збруча пор. Д. Кренжаловський, придільний з 35. п. красної оборони.

Ціла 55-а дивізія після бою під Конюхами і підчас походу до Збруча мала у своєму складі лиш останки двох галицьких полків, 35-го і 19-го, та У. С. С., при чому вона займала дуже широкий, около 60-кілометровий фронт.

Напрямок походу 55-ої дивізії та У. С. С. був південний схід. У. С. С. йшли з Конюх через Козівку, Козову, Купчинці, Бурканів, Вербоовець, Звиняч, Вигнанку к. Чорткова, Чорнокінці та Бурдяківці над Збручем.

Важніші бої в тому поході випали такі: дводенний біля Козової, завзятий бій за старі окопи під Буркановом над Стрипою та над самим Збручем, під Бурдяківцями, де вславилась головню Гуцульська Сотня. Підчас того походу У. С. С.-ів пе-

Шлях походу У. С. С. зпід Конюх до Збруча, липень 1917.

У місцевостях, відмічених двома перехрещеними шаблями, відбулися бої У. С. С.

На похідному шляху У.С.С.
до Збруча.

Москалі нищать вогнем
військове майно та склади.
Світлина зроблена з літака.

рекидали не раз з одного боевого відтинку на другий, залежно від того, де був сильніший опір ворога.

За боеві подвиги У. С. С. дістали тоді кілька разів признання вищих команд; в одному з приказів Начальної Команди Південної Армії ген. Ботмера окремо відмічено боеві заслуги У. С. С. Окрім цього старшини чет. Сіяк, хор. Клим, хор. Никифоруk дістали німецькі залізні хрести та багато стрільців німецькі боеві відзначення.

Після закінчення походу, У. С. С. стояли деякий час над Збручем. Потім їх стягнули з фронту до села Залісся в Чортківщині для доповнення. Туди прийшов з Вишколу новий курінь під командою от. М. Тарнавського. З цим курінем прийшло на фронт також багато старшин і стрільців, що втікли були з російської неволі. Вони принесли зі собою національно-революційні настрої і доказували, що для У. С. С. тепер не місце в австрійській армії, а по другому боці фронту, за Збручем, де будується своя держава. У вільних хвилинах Стрілецтво вело на ці теми безконечні дискусії. Вернулися старі часи Горонди. Знову воскресло Стрілецтво зі живим товариським життям та зацікавленням справами, що хвилювали все українське громадянство.

При кінці листопада вислали У. С. С. до команди корпусу прохання за підписами старшин на дозвіл відсвяткувати історичну подію: проголошення Центральною Радою 3-го Універсалу, який 20-го листопада проклямував Українську Народню Республіку самостійною державою. Команда корпусу відмовила дозволу та відкликала от. Тарнавського за те, що підписав це прохання разом

з іншими старшинами. Ця подія дуже пригнобила Стрілецтво, тим більше, що польська преса широко розписувалась тоді про злуку Східної Галичини з майбутньою Польською Державою. В селі Гуштині відбулась тоді таємна нарада старшин, на якій поставлено проєкт перейти за Збруч, на службу Українській Державі. Та у висліді довшої дискусії перемогла знову думка, що У. С. С. повинні ще на деякий час залишитись по боці цен-

Москалі палять, відступаючи, села.

Група старшин і підстаршин 1-ої сотні УСС. у Сквятині перед походом на Україну.

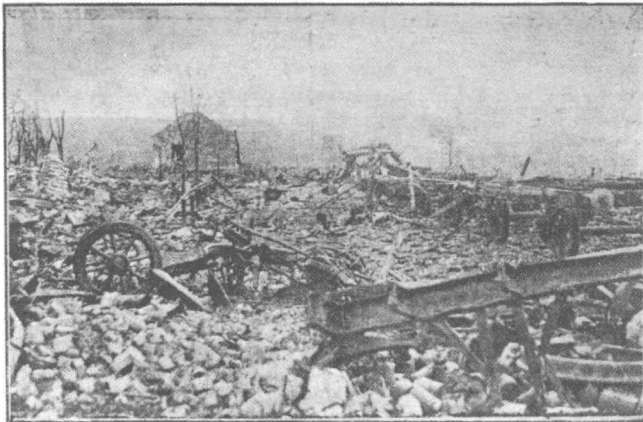
Посередині чет. О. Іванович, командант сотні, побіч нього зліва пхор. В. Ляишевський, зправа пхор. В. Калина.

тральних держав, бо вислід війни ще не рішенняй та завдання У. С. С. по цьому боці ще не скінчене.

В останніх днях грудня перейшли У. С. С. до Волі Чорнокінецької, а Різдво 1918 р. святкували в селі Лосячі. Фронту тоді не було майже ніякого. Часами десь далеко, поза Збручем, глухо гуділи гармати. Ходили чутки, що це війська Центральної Ради б'ються з большевиками.

Підчас самих Різдвяних Свят перейняв команду над У. С. С. сот. Осип Микитка. Святочно і з великим жалем пращали старшини та стрільці дотеперішнього команданта, от. Мирона Тарнавського. Та й новий командант сот. Микитка, як виявилось пізніше, був відважним вояком, великим патріотом, дбайливим та обовязковим старшиною.

Тимчасом в Україні оформлювалась ідея державности, репрезентована Центральною Ра-

Дворець Козова після бою під Конюхами. На дорозі походу УСС. до Збруча, липень 1917.

дою, яка врешті довела до окремого мира з центральними державами, підписаного в Бересті 9-го лютого 1918 р. У відповідь на відокремлення України Москва вислала проти молоді держави армію Муравйова. Московська навала знову залила українські землі, зневолюючи Центр. Раду звернутись за допомогою до центральних держав.

Берестейський мир застав фронтові частини У. С. С. у селі Сквятині коло Борщева. З початком березня увійшли У. С. С. разом з першими відділами австрійських військ у границі молоді Української Держави. З переходом за Збруч У. С. С. опинилися в боєвій групі, якою командував архикнязь Вільгельм Габсбург. З цією групою перейшли У. С. С. ціле Правобережжя та залишились у ній до розвалу Австрії, себто до 1-го листопада 1918 р.

Мрія довгих літ змагань і трудів сповнилась. У. С. С. йшли в Україну визволяти «братів-Укра-

Наступ УСС. під Бурдяківцями над Збручем, серпень 1917.

Пор. Дмитро Кренжаловський.

Хор. Василь Клим.

Чет. д-р Іван Сіяк.

Чет. Осип Квас.

Підхор. Мирон Заклинський.

їнців з московських кайдан», як співалось у відомій стрілецькій пісні. Весело й радісно лунала стрілецька пісня понад подільськими ланами, вкритими зеленим руном озимин, з яких ледвищо зійшов сніг.

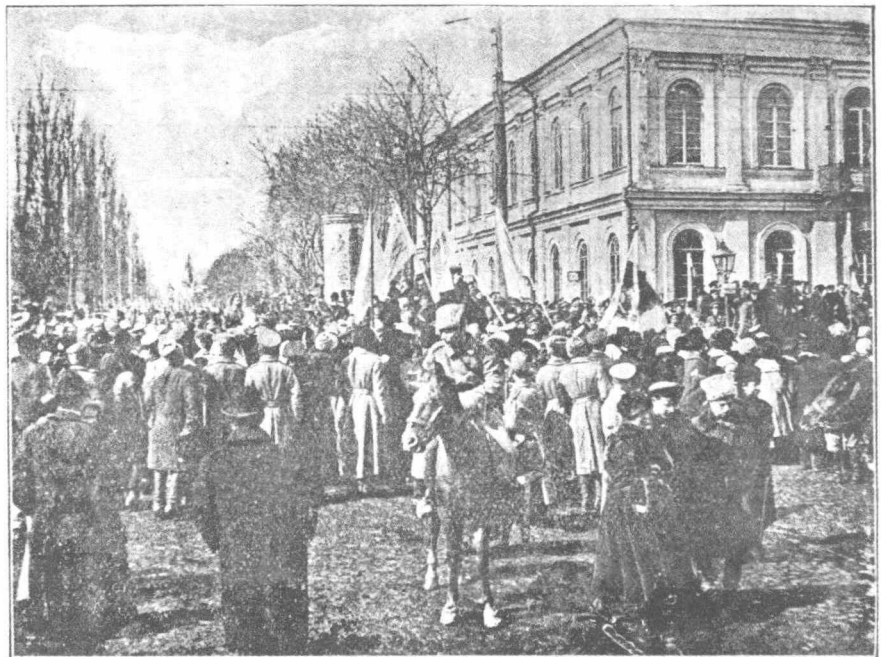
У. С. С. перейшли з Галичини через Окопи Святої Трійці до Кам'янця та після короткого відпочинку рушили далі походом до Вапнярки. На цій дорозі У. С. С. зустрінулися вперше з місцевим українським громадянством та його настроями. Селянська маса була національно мало освідмлена і до того занархізована ріжними революційними кличами; вона зовсім не визнавалася у повені соціальних і національних питань. Головним здобутком революції був для селянства поділ панської землі і довкола цієї справи оберталося все їхнє зацікавлення. Міста на Україні були зденаціоналізовані і мали тоді ще обмаль свідомої української інтелігенції. Всюди, куди перей-

шли У. С. С., залишали за собою чар національного війська і національної ідеї; їхній похід був справжньою рухомою пропагандою за українську державність. Щоденні нічліги та короткі постої по селах і містечках від Кам'янця Подільського через Дунаївці, Ушицю, Станиславчик, Жмеринку, Вапнярку і далі на південному Правобережжі давали Стрілецтву змогу пізнати своїх братів, їхні настрої та потреби. Стрільці залишали по собі серед українського населення національне освідмлення, віру у власну державу та любов до Стрілецтва.

З Вапнярки У. С. С. переїхали залізницею до Одеси, опісля під Херсон та здобули його, зломивши перший завзятий опір большевицької залоги. З Херсону поплили двома пароплавами горі Дніпром, під Олександрівськ. Тут У. С. С. звели з большевиками бій за залізничну стацію в Олександрівську. Але большевики були ще настільки

Хор. Михайло Матчак.

Маніфестаційне свято українського вояцтва у Києві весною 1917 р.

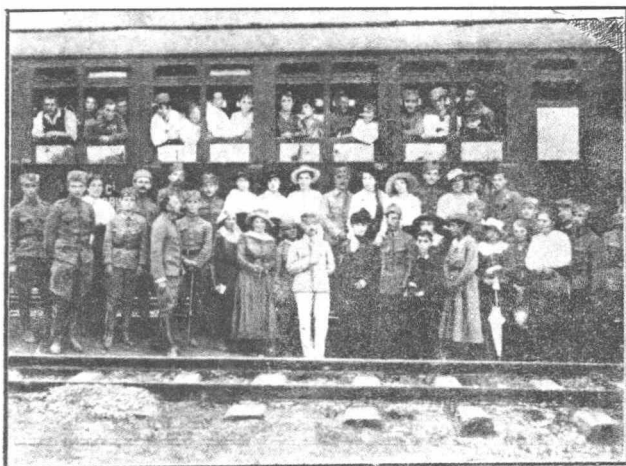

Виїзд Вишколу УСС в Україну.

Мирова делегація Центральної Ради підписує берестейський мир.

Від ліва: М. Левітський, О. Севрюк, М. Любинський.

«Зажурились Галичанки».

Коломийське жіноцтво вітає Кіш У. С. С. в переїзді в Україну, червень 1918 р.

сильні, що Стрільці мусіли відступити до Дніпра і пароплавом переїхати до недалекого села Біленького. Та на другий день большевики покинули місто, бо саме тоді з півночі наспіла славна Запорізька Дивізія під командою полк. Болбочана. Того самого дня відбулася в Олександрівську святкова стріча У. С. С. зі Запоріжцями.

Довший побут в Олександрівську, саме в осередку колишнього Запоріжжя, в якому УСС. провели весняні місяці квітень, травень та червень, залишив у них одні з найкращих споминів. Була це не тільки весна в природі, але й весна української державности. Нехай і при чужій допомозі, — всеж таки Україна звільнилася врешті від панування Москалів і, дарма, що ще необєднана й неоднодушна у своїх змаганнях — вона починала закріплювати свою державність. У. С. С. зажили у великій приязні із Запорізькою Дивізією, що після повороту з походу на Крим станула також залогом в Олександрівську.

Це була своєрідна революційна військова організація, що прийняла багато звичаїв давніх Запоріжців. Та була вона найкращою боевою одиницею тодішньої української армії. Її старшини та козаки, серед яких служило багато інтелігентів, визначались великим патріотизмом, відвагою і завзяттям. Не диво, що У. С. С. скоро заприязнились з ними.

Також командант групи, молоденький архикнязь Вільгельм, добув собі у того революційного війська завдяки природній, щирій та приязній вдачі велику любов і пошану. Запоріжці, невдоволені пізніше гетьманським режимом, задумували навіть зробити спільно з У. С. С. державний переворот та проголосити Вільгельма виборним гетьманом в ролі президента держави.

Підчас стріч з нагоди спільних обідів та перегляду військ Запорізької Дивізії У. С. С. мали нагоду пізнати її тодішніх славних полководців полк. Болбочана, полк. Петрова та познайомитись з життям і настроями Запоріжців.

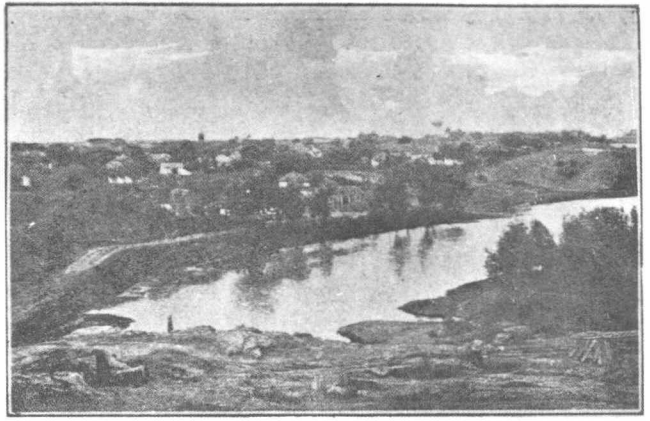
Дуже скоро увійшли У. С. С. також у громадянське життя місцевого населення та зєднали собі у нього повне довіря і приязнь. У. С. С. працювали в місцевих культурно-освітніх організаціях, головню у «Просвіті», помагали наладнати українське шкільництво й редагувати тижневик «Січ». Після цілоденної праці та військових занять У. С. С. йшли до українського театру. Довколичні села та містечка запрошували до себе Стрільців організувати у них читальні, освітні гуртки й театральні вистави.

Прийшов час гетьманського перевороту. Доля Української Держави опинилася в руках нової гетьманської влади. На жаль, гетьманський уряд

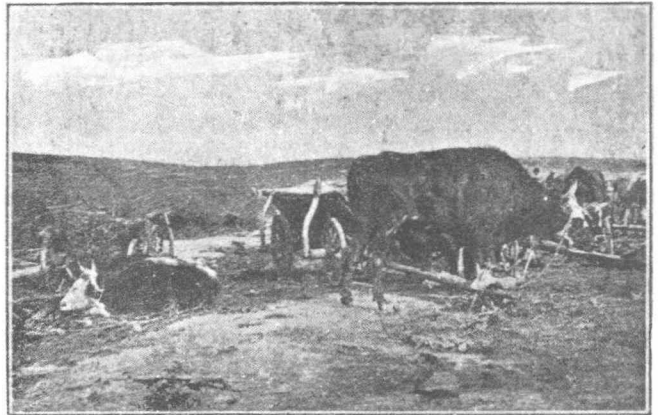
не зумів зєднати собі народніх мас, ще й сам розбурхав пристраси, шукаючи підтримки у явно протикраїнських чинників. Українське селянство, якому стали силою відбирати поділену дідичівську землю та інше майно, відповіло низкою повстань. На села пішли німецькі, австрійські, а то й гетьманські карні експедиції, які ще більше розжарили розбурхану революційними настроями селянську масу. Вогонь повстань розгорівся найсильніше на Київщині та Херсонщині. Щоби приборкати неспокійне населення, австрійська окупаційна влада рішила перенести в найбільш загрожений район всі частини У. С. С. У перших днях червня група архикнязя Вільгельма переїхала в околиці Єлисавету, спершу до Арнаутівки та Масляниківки, опісля до села Соколівки.

Рівночасно з переведенням боєвих частин У. С. С. з Олександрівська в околиці Єлисавету приїхали туди з Галичини Вишкіл та Кіш У. С. С., які до цього часу стояли в Пісочній, Надітичах, Верені та Рудниках. З Вишколом прийшли на Херсонщину нові 4 боєві сотні в числі 1000 добре вишколених стрільців, яких розміщено в селі Грузькім біля Єлисавету.

Політика окупаційних держав, для яких берестейський мир був тільки миром з konieczности, на коротку мету, для здобуття хліба та сирівців («Бротфріден»), мала на увазі лиш і виключно інтереси своїх держав. Вона зосереджувалась на бажанню якнайкоротшою дорогою добути їду для виголодженого населення та війська. Швидко виявилось, що обом союзникам не залежало на творенні української держави, лиш на експропріації дібр багатой країни. З тою метою вони спинювали творення її власної збройної сили та клали перепони всім організаційним і консолідаційним

Село Карлівка на Херсонщині.

Відпочинок у степу.

намірам українського населення, з тою метою стягали силою, при допомозі різних карних відділів, підступом та підкупом все, що можна було забрати: хліб, цукор, товщі, шкіру, сукно, худобу, муніцію та зброю. Тому також потурали Москалям,

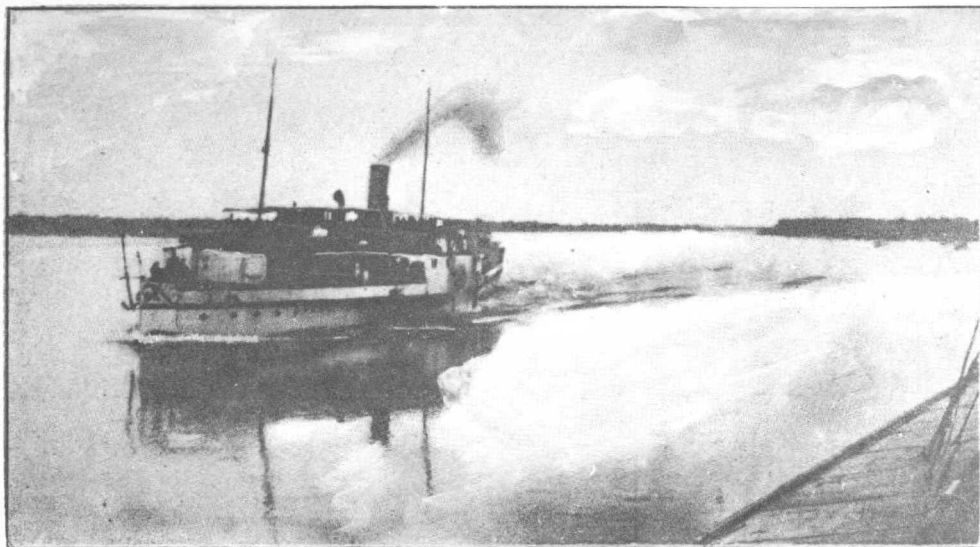

Сот. Вільгельм Габсбург,
Василь Вишиваний.

Так прозвали його У. С. С.

Стрілецьке весілля, хор. Е. Ясеницького, в Грузькому.

Хор. Петро Постолук.

Пароплав на Дніпрі,
везе У. С. С. з Херсону
під Олександрівськ.

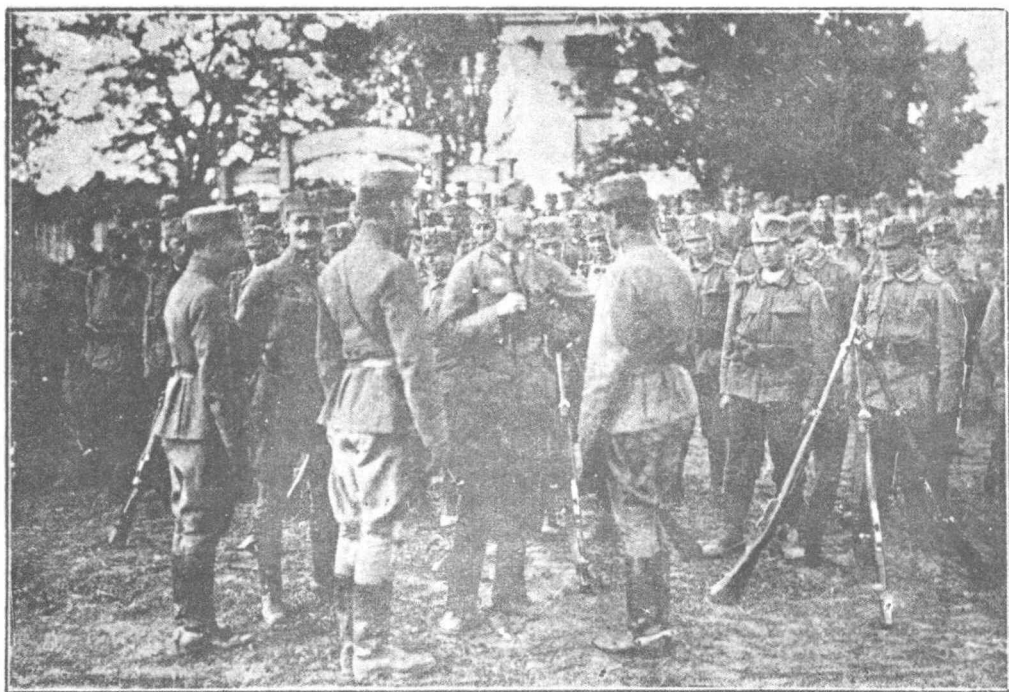
що явно виступали проти державницьких змагань українського народу.

Таке поведіння окупаційної влади з українським громадянством та легковаження інтересів держави мусіло довести до гострих конфліктів. На безправства, яким потурала також гетьманська влада, свідоме громадянство відповіло протестами, а селянство збройним повстанням. Вязниці в Єлисаветі та інших містах Херсонщини заповнилися знатними українськими діячами та свідомим селянством. У. С. С. та архикнязь Вільгельм заступались за них, інтерв'ювали у чужонаціональних частинах та у вищих командах, урятували життя неодному українському патріоту й повернули волю багатьом, що попали в австр. військові суди. Також неодне село завдячувало У. С. С. вря-

тування від кривавої екекції за спротив грабежів хліба й майна.

Командантом австрійської дивізії, що до неї належали У. С. С., був тоді ген. Маренці. До нього мали доступ довколишні московські дідичі, що впрошували карні експедиції на свої села. Для втихомирення збунтованих проти нових порядків сіл вислано звичайно мадярів, які найбільше знущались над населенням.

До тієї карної акції австрійська військова влада ужила також і У. С. С. Між іншим на втихомирення населення в містечку Добровеличківці та околиці вислано 3. сотню з чет. Голинським. Та цю паціфікацію перевели У. С. С. на свій спосіб. Увійшовши до села перед містечком, сотня станула на майдані й заспівала стрілецьких пісень, після того

Сот. В. Габсбург, командант групи, підчас перегляду сотні чет. Р. Купчинського.

Пол. духовник о. Базилевич
і пхор. Ю. Купчинський,
що був у Запорізькій
Дивізії.

Сот. Осип Микитка.

Дніпрові пороги
коло Олександрівська.

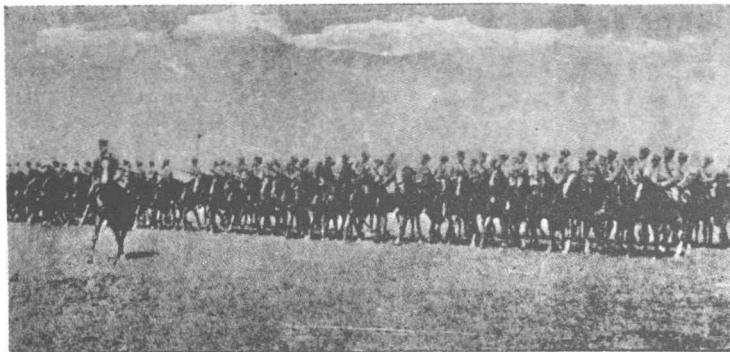
орхестра заграла до танцю. На майдан збіглася сільська молодь. Почалися співи, танець та розмови. Селяни пізнали, що це свої люди і щиро повітати Стрільців. Довідавшись про це, громадянство містечка Добровеличківки прийняло У. С. С. хлібом та сіллю. Дуже швидко розійшлась також по довколишніх селах вістка, що У. С. С. — це своє

військо, яке не зробить їм ніякої кривди. «Збунтоване» населення виконало всі зарядження, видані командантом сотні. Селяни позносили трохи старих крісів, зате у двох московських дідичів сотня перевела строгу ревізію і забрала найдену зброю. Таксамо «пацифікувала» 2-га сотня У. С. С., вислана на карну експедицію в іншу околицю.

Вишкіл У. С. С. увіходить до Єлисавету.

З цього приводу пішли на У. С. С. скарги дідичів, як на «спільників» большевизму та ворохобників. За поведінку 3-ої сотні в Добровеличківці поставив ген. Маренці команданта сотні чет. Голинського і ще одного старшину під воєнний суд, а за неправильне переведення карної експедиції 2-ою сотнею

Дефіляда кінних частин Запоріжської Дивізії.

Цей військовий перегляд улажено тоді, коли група сот. В. Габсбурга та У. С. С. перебували в Олександрівську.

покликав команданта У. С. С. сот. Микитку до звіту. Тоді командант групи архикнязь Вільгельм вислав скаргу на ген. Маренці до цісарської канцелярії. Внаслідок цього застановили слідство проти стрілецьких старшин, а ген. Маренці опинився на італійському фронті.

В постоях стрілецьких сотень ішла далі невинно інтенсивна культурно-освітня праця між населенням. Спільно з місцевими діячами та організаціями наші старшини та стрілецьтво організували читальні «Просвіти», народні школи, аматорські гуртки, кооперативи, переводили курси української мови й українознавства та допомагали в організації військових частин. До постійної праці в тих організаціях призначили з Вишколу багато людей, з яких більшість залишилася на Україні до розпаду Австрії, а деякі навіть до приходу У. Г. А. на Придніпрянщину. Гуцульська Сотня, яка ще й до тої пори зберегла свою традиційну окремішність, зорганізувала аматорський гурток, що спільно з місцевими членами «Просвіти» давав вистави в постою сотні, в Масляниківці.

Заходом Вишколу улаштовано в Грузькому величавий Шевченківський концерт. Стрілецькі старшина та стрільці з кожним днем поширювали звязки з українським громадянством,

одні зі селянами, другі з наростаючою у силу національно свідомою інтелігенцією, робітництвом, громадянськими та військовими організаціями. Радісні, повні надій та вдовolenня були ці літні місяці для Стрілецьтва!

Серед У. С. С. скривалося тоді чимало українських наддніпрянських ді-

ячів, інтелігентів та селян, що повтікали зі своїх околиць перед доносами дідичів і перед гетьманськими та австро-німецькими карними експедиціями. По містах і селах Херсонщини широко пішла слава про «правдиве українське військо», Січових Стрільців.

Очевидно, що ця «політична», в кожному разі позавійськова діяльність У. С. С., не подобалась австрійському командуванню. До неї напливали масово скарги й доноси ворожих Українській Державі московських та жидівських елементів і донесення австрійських військових частин. Врешті Німцям, що панували в північній полосі України, були дуже незручні ті симпатії, що їх добув собі серед місцевого населення архикнязь Вільгельм. Вони були дійсно доволі глибокі та широкі. Німці поважно боялись за гетьмана Скоропадського.

Серед таких умовин напруження між австрійською військовою владою та У. С. С. дійшло до вершка і, коли дивізійна команда наказала ви-

рушити до бою проти повстанчого загону от. Шинкаря, У. С. С. відмовили послуху. Загрожено полемим судом. З цього приводу Начальне Командування австрійської армії викликало архикнязя Вільгельма до Відня на оправдання. Після його повороту У. С. С. перенесено на Буковину.

У. С. С. на могилі Шевченка в Каневі 1918 р.